

**Col·lecció «Humanitats»
Núm. 50**

VILAFRANCA (1239-1412)

**CONFLICTES, MEDIACIONS DE PAU
I ARBITRATGES EN UNA COMUNITAT
RURAL VALENCIANA**

VICENT ROYO PÉREZ

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

ÍNDIX

Sigles i abreviatures	13
Llista de taules	14
Llista de mapes.	15
Agraïments	17
Pròleg.	19
Introducció	27
Capítol I. La construcció de la societat rural	45
1. Els antecedents andalusins i la conquesta cristiana.	46
2. La carta pobla i la fundació de Vilafranca	58
3. De lloc de senyoriu a aldea de Morella	78
4. El naixement de la comunitat rural	89
Capítol II. El Tres-cents, un segle de consolidació	109
1. Un nou escenari a la comarca	111
2. Herències i novetats en la comunitat rural.	123
3. La lluita amb Morella fins a la fi de la centúria.	132
4. Una llarga etapa de transició en l'àmbit local	148
5. Un període fortament contradictori al tombant dels segles XIV i XV.	155
Capítol III. Els conflictes, les mediacions de pau i els arbitratges	175
1. Els enfrontaments, una constant en la vida quotidiana . . .	178
2. Els protagonistes dels conflictes	183
2.1. Les famílies vilafranquines	184
2.2. La implicació dels forasters.	189

2.3. El grau de participació en els conflictes	196
2.4. La condició social i laboral dels implicats en els enfrontaments	203
3. Els motius de disputa	207
3.1. Els conflictes entre les famílies vilafranquines	210
3.2. L'ús de la violència i les lluites de bàndols	214
3.3. Enfrontaments al mercat	219
3.4. Els conflictes ramaders	222
4. El recurs als mecanismes de pacificació	224
4.1. Acords, avinences, composicions i concòrdies	226
4.2. Paus i treves	228
4.3. Els arbitratges	231
Capítol IV. Àrbitres, arbitradors i amigables componedors	243
1. El precedent de l'arbitratge: la mediació	244
2. Els àrbitres	251
2.1. Els àrbitres vilafranquins	251
2.2. Els forasters que fan d'àrbitres	261
2.3. La condició social i laboral dels àrbitres	273
3. Els tribunals arbitral	284
4. Els prohoms i la institució arbitral	298
4.1. El grau d'implicació dels prohoms en els conflictes	299
4.2. Les qualitats per fer d'àrbitre	302
4.3. Els prohoms, la política local i els arbitratges	312
4.4. Els prohoms amb més arbitratges	324
Capítol V. La gestió de la conflictivitat en la comunitat rural	341
1. Herències i tutories: la lluita pel patrimoni familiar	343
2. El mercat de la terra	360
3. Crèdit, endeutament i morositat	371
4. Cases, ramaderia i professions liberals	388
Capítol VI. Violència, bàndols i bandositats	403
1. L'origen i l'ús de la violència	404
2. La violència espontània	407

3. La composició de les faccions: amics, parents i valedors .	421
4. «Qüestions, bandos e roydos»: la violència de les faccions	443
5. La funció de les mediacions de pau i els arbitratges	453
Capítol VII. Les lluites pel poder local en el Tres-cents.	479
1. La universitat i les pràctiques de pacificació	482
1.1. La temporalitat dels enfrontaments	482
1.2. Els rivals de la universitat	484
1.3. Política, fiscalitat i crèdit: els motius dels conflictes.	488
1.4. La universitat i els arbitratges	491
2. El govern local: un escenari de lluita en un context de crisi	497
2.1. L'enfrontament per l'escrivania	500
2.2. Les polítiques restrictives i les seues repercussions .	508
2.3. L'esclat dels conflictes per la contribució fiscal	514
3. Una etapa d'estabilitat política: la persecució del frau fiscal	522
Capítol VIII. Els conflictes per l'hegemonia en el canvi	
de segle	541
1. El conflicte per la producció de draps	545
2. El consell municipal: la clau del control dels càrrecs	
de govern	561
3. La trajectòria de Berenguer Centelles: l'ascens	
i la caiguda d'una facció	577
4. La tensió política en la difícil conjuntura del 1400-1402	595
Conclusions	609
Fonts arxivístiques	633
Bibliografia	637
Fonts impreses i documentació editada	637
Bibliografia	639

PRÒLEG

El llibre que teniu entre les mans dibuixa un immens fresc, ric i ple de matisos, de la societat d'una xicoteta comunitat rural com és Vilafranca durant el segle XIV, construït a través de l'estudi dels conflictes quotidians que mantenen els seus veïns i dels mecanismes de pacificació, mediació i arbitratge, posats en marxa per frenar aquesta conflictivitat i reconduir-la cap a formes de convivència marcades per la ideologia de l'època. Tot plegat, una contribució que ultrapassa el marc purament local, per esdevenir un punt de referència en la historiografia sobre els mecanismes de pacificació i resolució consensuada de conflictes en les comunitats rurals de l'Europa tardomedieval. Gràcies a l'abundància de registres notariais conservats per a la Vilafranca del Tres-cents (sense parangó amb altres centres de dimensions semblants) i a l'hàbil aprofitament metodològic que en fa l'autor, incloent-hi també una perspectiva microhistòrica i un enfocament de sociologia retrospectiva, el nivell de coneixement que obté sobre les diferents famílies que conformen aquesta comunitat rural és absolutament excepcional. I és això el que li permet superar l'àmbit local, per establir comparacions amb altres llocs i formular hipòtesis d'abast general.

El contingut prové d'una de les parts (concretament la cinquena) de la tesi doctoral que Vicent Royo va presentar en la Universitat Jaume I de Castelló, el dia 5 de juny del 2015, amb el títol *La construcció i la definició de la societat rural en el regne de València. Conflictes,*

mediacions de pau i arbitratges en les comarques dels Ports i el Maestrat (1232-1412), i que va obtenir la màxima qualificació. Vaig gaudir del privilegi de dirigir aquesta tesi, veient de primera mà els progressos que l'autor feia en un tema difícil per la varietat d'aspectes suscitats, però que amb el seu treball i rigor metodològic li permetia avançar i aportar una llum nova i transversal sobre la societat rural, vista des dels seus conflictes i transformacions.

En la tesi s'estudiava la utilització dels mecanismes de pacificació i mediació per part dels diferents sectors de la societat feudal que s'estava conformant en les comarques septentrionals del País Valencià, arran de la conquesta del segle XIII: reis i senyors feudals, bisbes, abats i mestres dels ordes militars; però també comunitats rurals i consells municipals, enfrontats amb la senyoria o amb altres viles i llocs; i finalment els camperols d'una comunitat rural com Vilafranca, en conflicte amb els seus conveïns o amb altres forasters per causes molt diverses. D'aquesta part prové el gruix del contingut del present llibre, completat amb altres materials procedents d'altres treballs. Perquè malgrat la seua joventut, Vicent Royo mostra ja una sòlida trajectòria en el camp de la recerca històrica. Des de la seua memòria d'investigació del 2009, centrada en l'estudi de les elits rurals de Vilafranca a les darreries del segle XIV, ha publicat nombrosos treballs. Tots presenten un nexa en comú que els atorga coherència, i aquest és l'estudi del món rural des de la perspectiva de la història social, prenent la zona dels Ports de Morella i el Maestrat de Montesa com a camp privilegiat d'observació.

L'elecció de Vilafranca respon a l'abundància de registres notariais del segle XIV que s'han conservat a l'Arxiu Notarial de Morella. Una riquesa documental absolutament excepcional, un atzar que situa Vilafranca en una situació de privilegi. La sèrie arranca molt aviat, el 1307, i cobreix de manera gairebé contínua tot el període medieval. Pel que fa al segle XIV podem estimar que hi treballarien a Vilafranca entre cinc i set notaris simultàniament. A partir de la segona meitat del XIV, de tots els anys tenim almenys el registre d'un dels notaris, i molt sovint de més d'un. En alguns moments fins i tot podem pensar que podem disposar de gairebé totes les escriptures notariais redactades a les taules

de Vilafranca (cinc notaris conservats de mitjan anys quaranta, i fins i tot sis de manera puntual l'any 1346). També a finals del xiv i inicis del xv comptem per a la majoria dels anys amb els registres de quatre notaris diferents.

Es tracta d'una riquesa documental extraordinària, que permet conèixer la realitat històrica del poble de Vilafranca amb un detall extrem. En aquests protocols apareix la pràctica totalitat dels veïns del lloc, concertant tota mena de contractes. Evidentment ens agradaria poder disposar també de fons municipals, que complementaria perfectament l'estudi de la conflictivitat amb les notícies procedents dels plets, denúncies i qüestions suscidades en la cort del justícia local. Però no val a queixar-se, la riquesa documental és absolutament extraordinària. I el saber fer de l'autor permet exprimir-les per obtenir una visió nítida de la realitat social de la Vilafranca del Tres-cents.

Sobre unes fonts tan abundants i que contenen notícies tan diverses, Vicent Royo ha realitzat un treball pacient i laboriós, vencent les dificultats que la interpretació de la documentació presenta, tant pel seu caràcter fragmentari com per l'ocultació sembla que deliberada de part de la informació. En les escriptures que reben els notaris, fortament formalitzades, es desvetllen algunes coses, però d'altres romanen ocultes. La curiositat de l'historiador voldria saber-ne sempre més: per què es produeixen eixos conflictes, qui n'està al darrere, com es pot establir el context que ens permeta comprendre el rerefons d'algunes actuacions aparentment irracionals... No sempre les escriptures notariales ho desvetllen de manera nítida; moltes vegades fins i tot sembla que vulguen ocultar-ho. Ací es mostra el mestratge de l'historiador, que intenta anar més enllà, però sempre amb la necessària cautela, per no fer afirmacions que no es puguin demostrar documentalment.

L'estudi dels conflictes quotidians i les seues vies de resolució es mostra com un camí fecund per a captar les dinàmiques socials del món rural. Partint de la constatació que la conflictivitat és inherent a tota societat humana, aquesta mateixa conflictivitat pot resultar un bon camp d'observació per estudiar les característiques de l'estructura social, les relacions jeràrquiques que s'hi estableixen i la dinàmica de